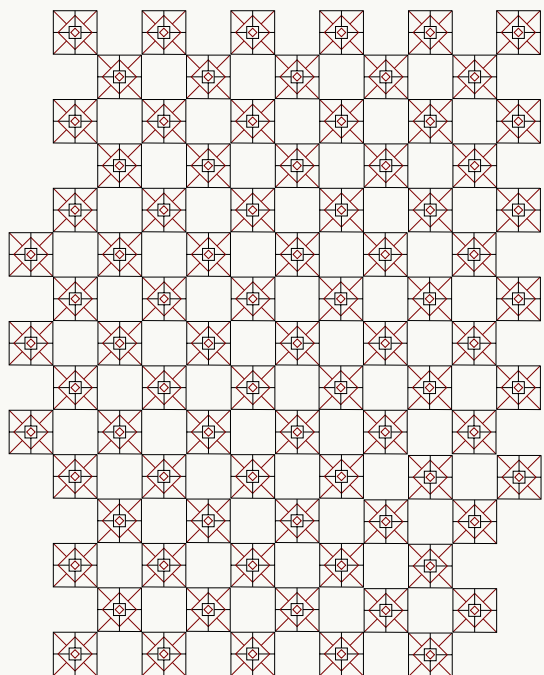

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

VI/2-3

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (ODGOVORNI UREDNIK),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut (SI)

Tematska številka je nastala v okviru raziskovalnega projekta *J6-3124 Rapalska meja: četrt stoletja obstoja in stoletje dediščine ter spomina*, ki ga financira ARIS.
Gostujoči urednik tematske številke: dr. Bojan Balkovec

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. novembra 2023.

Prevodi: FuroCat d. o. o.
Lektura: Aleksandra Repe
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o.,
Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 20 €
Letna naročnina: 30 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

<i>Razprave</i>	9
Rapalska pogodba in njeno diplomatsko ozadje	11
<i>Položaj Slovencev ob koncu prve svetovne vojne in vprašanje meja</i> <i>Božo Repe</i>	
Zgodovinopisje o rapalski meji	43
<i>Bojan Balkovec</i>	
»Dve let in pol so za nas barantali. V Rapalu kakor živinče nas prodali.«	69
<i>Življenje Primorcev za rapalsko mejo in podobe rapalske meje</i> <i>Božidar Flajšman</i>	
Severna meja v turbulentnem 20. stoletju	109
<i>Lea Knez</i>	
Utrdbena linija Kraljevine Jugoslavije na Koroškem in Štajerskem (6. sektor)	131
<i>Aleksander Duh</i>	
Pravnik, diplomat, književnik in publicist Lujó Vojnović in rapalska meja	169
<i>Darja Kerec</i>	
<i>Kontakti avtorjev</i>	208

Retro **SPEKTIVE**

Razprave

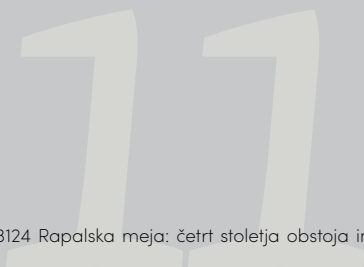

Rapalska pogodba in njeno diplomatsko ozadje¹

*Položaj Slovencev ob koncu prve svetovne
vojne in vprašanje meja*

Božo Repe

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-3124 Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine ter spomina, ki ga financira ARIS.

IZVLEČEK

Antantne sile so leta 1915 tretjino ozemlja, na katerem so na zahodu živeli Slovenci vnaprej dodelile Italiji, da bi ta vstopila v vojno (t.i. londonski pakt). Carski Rusiji, podpisnici sporazuma za Slovence ni bilo mar, enako Veliki Britaniji, ki je nekaj več o Slovencih zvedela šele ob koncu vojne. Francozi so bili srbski zavezniki in so na jugoslovanstvo gledali po principu širjenja Srbije oz. stvaritve ene nacije po lastnem zgledu. ZDA so nekaj več o Slovencih prav tako izvedele šele ob koncu vojne. Čeprav je bil Wilson načeloma proti tajnim paktom in za nacionalno samoodločbo avstro-ogrskih narodov, je bila v praksi ameriška politika bistveno drugačna. Tudi ameriški predstavniki so na slovenski narod gledali enako kot druge velike sile. Šlo naj bi za »nezgodovinski« narod, ki se ni pripravljen boriti za nacionalne cilje in ki ima bistveno nižjo kulturo kot drugi večji narodi. Pariška mirovna konferenca leta 1919 ni rešila t.i. Jadranskega vprašanja, katerega del je bila tudi meja med Italijo in novo jugoslovansko državo. Z bilateralnim dogovorom v Rapallu novembra 1920 je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev v celoti popustila italijanskim zahtevam. Po prvi svetovni vojni so bili Slovenci razdeljeni med štiri države, z možnostjo nacionalnega razvoja le v Jugoslaviji.

Ključne besede

»nezgodovinski narod«, antantne sile, londonski pakt, pariška mirovna konferenca, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, rapalska pogodba, projekt rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine ter spomina

ABSTRACT

As part of the efforts to involve Italy in the war, the The Antante forces ceded a third of the territory where Slovenes lived to Italy in advance in 1915 (Treaty of London). Imperial Russia, a signatory to the treaty, and Britain were indifferent to the Slovenes, with Britain only learning more about them towards the end of the war. The French, who were allied with the

Serbs, saw Yugoslavism as an expansion of Serbia and the creation of a single nation. The United States also only learned more about the Slovenes towards the end of the war. Although Wilson generally opposed secret pacts and supported the Austro-Hungarian nations' right to self-determination, American policy was markedly different in practice. The American representatives viewed the Slovenian nation similarly to other great powers and considered it an "unhistorical" nation that was not prepared to fight for national goals and whose culture was much lower than that of larger nations.

The Paris Peace Conference of 1919 failed to resolve the so-called Adriatic question, which concerned also the border between Italy and the new Yugoslav state. With a bilateral agreement in Rapallo in November 1920 (Treaty of Rapallo), the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes submitted completely to the Italian demands. After the war, the Slovenes were divided into four states, with the possibility of national development only existing within Yugoslavia.

Keywords

"Unhistoric Nation"; Entente Powers, Treaty of London, Paris Peace Conference, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Treaty of Rapallo, Project "The Rapallo Frontier: A Quarter Century of Existence and a Century of Heritage and Memory"

ODNOS ANTANTNIH SIL DO SLOVENCEV

Slovinci so do razpada Avstro-Ogrske živeli v t. i. avstrijskih historičnih deželah, v katerih pa so imeli večino samo na Kranjskem. En manjši del, na skrajnem vzhodu, je živel ločeno življenje v ogrskem delu cesarstva, en del, na zahodu, to je v Reziji in Beneški Sloveniji pa je bil že leta 1866 priključen Italiji. Za priključitev so na poizvedovalnem plebiscitu glasovali tudi praktično vsi prebivalci slovenskega rodu. Že v začetku dvajsetega stoletja je aktualna postala t. i. trialistična ideja, po kateri bi avstroogrski Južni Slovani dobili svojo avtonomijo in bi bila država namesto na dva dela, razdeljena

na tri. Z razpadom Avstro-Ogrske se je jugoslovanska ideja spremenila v združitev Južnih Slovanov v samostojno državo (torej združitev s Srbijo in Črno goro), vendar je v novo državo, Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je nastala 1. decembra 1918, prišel le osrednji del Slovencev.

Proti koncu prve svetovne vojne so Slovenci kot narod prvič doživeli tudi pozornost velikih sil. Do tedaj velike države, ki so posredno ali neposredno odločale o usodi Slovencev, o njih niso vedele dosti. Še največ so vedeli Francozi, pri katerih je nekaj diplomatskega spomina ostalo še iz časa Ilirskih provinc in v katere so slovenski intelektualci in politiki polagali velike upe. Francoski diplomatski viri sicer res kažejo, da so v ožjih krogih Slovencev prepoznavali kot poseben narod, še zlasti tam, kjer so imeli zaradi razmejitvenih vprašanj ljudi na terenu (Prekmurje, Koroška). Poročila dunajske ambasade, konzulata v Trstu in njihovih predstavnikov v komisiji za plebiscit kažejo dobro poznavanje razmer in slovenskih posebnosti.² Med drugim so zabeležili, da so jezik in slovanske priimke ohranili predvsem s pomočjo duhovnikov, ti pa so imeli odločilno vlogo tako na Koroškem kot v Sloveniji, pomembno pa tudi v Beogradu, kjer je bil v vladi njihov predstavnik duhovnik dr. Anton Korošec.³ Vendar so imeli Slovence za kmečki, Nemce pa za vladajoči narod, ki je kulturno in ekonomsko bolj razvit. Tudi oni so se sicer s Slovenci začeli bolj ukvarjati leta 1918 predvsem v kontekstu jugoslavizma. Slovcem so bili bolj naklonjeni pri vprašanju Koroške, čeprav jih avstrijsko-jugoslovanska meja ni pretirano zanimala oz. je niso imeli za pomembnejše mednarodno vprašanje. Meja z Italijo pa je bila zanje prvovrstno diplomatsko vprašanje in so se izrazito postavili na italijansko

2 Ministère des affaires étrangères et du développement international, Les archives diplomatiques (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), Représentations diplomatiques et consulaires: Consulat de France à Trieste (1769–1941); Représentations de la France dans les organisations et les commissions internationales: Commissions de délimitation des frontières issues de la Première Guerre mondiale (1919–1936) – Commissions de délimitation des frontières en Europe, 1917–1927, 1935–1936; Frontières hungaro-yougoslave, bulgare-yougoslave, albano-yougoslave, austro-yougoslave, austro-italienne.

3 Ministère des affaires étrangères et du développement international: Les archives diplomatiques (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), Ambassade Vienne, škatla 730, PO/1, 628, Le Délégué de la République Française auprès de la commission de Plébiscite de Klagenfurt a M. Millerand, Président du Conseil Ministre des Affaires Etrangères. Klagenfurt/Celovec, le 20. Août 192. La situation dans la zone I(A) du Plébiscite.

stran.4 Jugoslovanski politični vrh in diplomacija sta Francoze videla kot edine prave zaveznike v mednarodnih odnosih in še posebej pri reševanju mejnih problemov. To je npr. izrazil tudi vplivni srbski geograf Jovan Cvijić med obiskom Koroške pred plebiscitom, ko je francoskim predstavnikom dejal, da so Francozi edini podporniki, Italijani so jim sovražni (take so bile, kot kažejo navedeni viri, sicer tudi francoske ocene), Angleži pa naklonjeni Avstrijcem.⁵

Francozi so bili srbski zavezniki in so na jugoslovanstvo gledali po principu širjenja Srbije oz. stvaritve ene nacije po lastnem zgledu. Kraljevino SHS, kasneje Kraljevino Jugoslavijo, so videli kot svojega otroka oz. otroka »versajske Evrope.« Tako kot Britanci so bili prepričani, da je tajne pogodbe treba spoštovati in so tudi pri londonskem paktu ves čas zagovarjali stališče, da ga je treba uresničiti. Ne sicer čez dogovorjeno ozemlje, a na koncu sta prav Velika Britanija in Francija pritisnili na Kraljevino SHS, da je podpisala za Slovence pogubno rapalsko pogodbo.

Za Veliko Britanijo, ZDA in Rusijo Slovenija ni bila niti geografski niti politični pojem. ZDA so med prvo svetovno vojno in ob njenem koncu prvič vstopile v mednarodno politiko, v kateri so dominirale stare imperialne sile. To je bilo zelo idealistično, a na koncu bolj kot ne v škodo Slovincem. Predsednik Wilson, zgodovinar in univerzitetni profesor, se je zanašal na mlado, *ad hoc* sestavljeno in neizkušeno skupino Inquiry, ki je na višku delovanja štela 126 članov, na pariško mirovno konferenco pa je prišla z že izdelanimi stališči, ki jih je bilo potem težko spremeniti. O Slovincih kot »nezgodovinskem« narodu ni imela skoraj nikakršnega védenja. Polkovnik Edward House, najtesnejši Wilsonov zaupnik, je bil še posebej naklonjen Italijanom, saj je bil fasciniran nad njihovo kulturo. Za Slovence so, po tem, ko so nekaj izvedeli o njih, menili, da se samo nekaj pritožujejo, nič pa niso priprav-

4 Vodopivec, Peter. »Slovinci v francoskih očeh v letih 1830-1920.« *Zgodovinski časopis* 44/1 (1990): 31-37.

5 Ministère des affaires étrangères et du développement international: Les archives diplomatiques (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), Ambassade Vienne, škatla 730, PO/1, 628, Le Délégué de la République Française auprès de la commission de Plébiscite de Klagenfurt a M. Millerand, Président du Conseil Ministre des Affaires Etrangères. Klagenfurt/Celovec, le 20. Août 192. La situation dans la zone I(A) du Plébiscite

ljeni storiti sami. Korošca je med njunim prvim srečanjem 18. novembra 1918 House prepričeval, naj vpliva na Pašića, da zaradi grozeče italijanske zasedbe Ljubljane ne pošlje srbske vojske na slovensko ozemlje, ker bi to lahko izzvalo spopade. Tolažil ga je, da se je bolje sprijazniti z okupacijo katerega koli mesta na „spornem“ ozemlju, kot pa izzvati konflikt. Če bodo Slovenci tako ravnali, bodo simpatije sveta na njihovi strani in na koncu ne bodo ničesar izgubili. Pristajanje na nasvete, kakršnega je House dal Korošču, in naivno zaupanje v ZDA so Slovenci in Jugoslovani pri reševanju mejnega vprašanja drago plačali. T. i. »wilsonizem« je bil sicer značilen predvsem za obdobje pred pariško mirovno konferenco in prve mesece njenega poteka (do junija 1919), potem pa mu je v obdobju do decembra 1919 sledilo oddaljevanje ZDA od evropske politike in izolacionizem, v tem kontekstu tudi njihov dokončni odhod s konference. Vendar so bile v prvem obdobju sprejete nekatere ključne odločitve. »*Osvobajate nas, hkrati pa nas režete na koščke*«, je bil stavek, ki si ga je Wilson najbolj zapomnil z enega od dveh srečanj s slovensko delegacijo 5. junija 1919 v Parizu. O srečanju se je kasneje izražal s simpatijami (na njem je sicer dr. Janko Brejc, tedanji predsednik slovenske vlade, izrekel tudi besede »*Ave Wilson, Sloveni morituri te salutant*« – »*Pozdravljen Wilson, umirajoči Slovenci te pozdravljamo*«, vendar te simpatije na njegove odločitve v zvezi s slovenskimi mejami niso kaj dosti vplivale.⁶

Wilsonov odnos je bil gotovo bistveno manj kolonialen kot francoski in britanski. Wilson se je vendarle zavzemal za novo svetovno ureditev in za pravico narodov do samoodločbe, toda s svojo politiko ni uspel, končala je v ameriškem izolacionizmu. A nazadnje sta pragmatizem in izolacionizem, ki je postal vodilo ameriške politike, kar zadeva Slovence, pripeljala do podobnih zaključkov, kot so bili britanski. V ameriškem State Departmentu, kjer je nastalo več študij o južnoslovanskem vprašanju in o raznih formah južnoslovanske državnosti, npr. Lansingova študija (Rober Lansing je bil pod Wilsonom zunanji minister, op.p.), Putneyjeva študija (Robert Putney,

6 Lipušček, Uroš. *Ave Wilson. ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919-1920*. Ljubljana: Založba Sophia, 2003); Lipušček, Uroš. *Sacro egoismo. Slovenci v kreppljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012.; Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)*. Celovec: Mohorjeva založba, 2002.

vodja oddelka za Bližnji vzhod) in študija Charlesa Seymourja, ki je bil član ameriške komisije, naslednice skupine Inquiry na pariški mirovni konferenci (American Commission to Negotiate Peace). Največ vpliva so imele že omenjene študije skupine Inquiry. Zelo ilustrativna je sicer skupna ocena ameriškega poročnika Leroya Kinga o južnih Slovanih (Srbih, Hrvatih in Slovencih), v kateri med drugim pravi, da se niti Slovenci niti Hrvati niso borili za svojo svobodo, da jim je bila podarjena. Imajo pa občutek, da so bili skozi zgodovino zatirani in želijo, da tak vtis dobijo tudi drugi. Lahko si zelo hitro zatiran, če se ne boriš, da ne bi bil. Hrvati so prepričani, da je njihova civilizacija višja od srbske. So oportunisti. Pravijo, da je Amerika njihova rešitev, a nimajo predstave o ameriški demokraciji. Za njih so Amerika Wilson in milijonarji. Slovenci in Hrvati skušajo antantne sile jalovo prepričati, da so k njihovi stvari prispevali s tem, ko so v zadnji fazi vojne izdali svoje imperialne gospodarje. Britanska obveščevalna služba je z dejstvi ugotovila, da sta največja grozodejstva v Srbiji naredila prav dva hrvaška regimenta. Slovenci so civilizacijsko nad Hrvati, njihovi kmetje imajo zahvaljujoč katoliški cerkvi in Slovenski ljudski stranki večjo pismenost. Razvili so nacionalni idealizem, kakršen pri Hrvatih ne obstaja. O nastajajoči jugoslovanski državi pravi:

Mislim, da bodo Jugoslovani lahko oblikovali neko državo in s časoma bo ta morda celo delovala; vseeno pa mislim, da ne more delovati, vsaj še dolgo ne, kot prava zahodna demokracija. Srbi, seveda, so ključni pri tem, saj so edini element moči, ki danes v Jugoslaviji obstaja. Srbska moč je vojaška, ki zelo dobro obvladuje položaj, medtem, ko se polagajo temelji.⁷

A dodaja, da se bodo uveljavili tudi Hrvati in Slovenci, ker vedo, kako so stvari delovale v Avstro-Ogrski, čeprav tam niso imeli vodilnih položajev. Leroy tudi piše, da se je močno trudil, da bi vzljubil Jugoslovane, da je vzpostavil mnogo poznanstev med njimi, da bi v njih odkril morebitno veličino, a mora priznati, da so manjvredni ali vsaj zaostali (»retarded») in

7 TNA (The National Archives, Kew London), FO 536/122, Yugoslavia – Internal. Extracts from despatches of. Lieut. Leroy King, USA, Zagreb representation of American Commission to Negotiate Peace March to May 1919: Report No19, Agram, April 1, 1919; Report No 26, Ragusa (Dubrovnik), April 19 1919 (reproduced in Journal of Croatian Studies, New York 1960).

zelo daleč od povprečnega zahodnjaka. Za to obstajajo seveda zgodovinski vzroki, vendar da on piše predvsem o njihovih sedanjih značilnosti in sedanjem stanju. Med zanimivejšimi ocenami, ki v kolonialni maniri izražajo predsodke, pravi tudi: »Pogosto sem razmišljal o Kiplingovih izjavah o Rusih.«⁸ V eni izmed svojih zgodb pravi, da so Rusi dobri, dokler si ne zatlačijo srajce (poskušajo biti na istem nivoju kot zahodnjaki, civilizirani op. p.). Enako velja za južne Slované, kolikor jih poznam. Kot najbolj zahodni izmed vzhodnimi ljudstev bi lahko bili zanimivi; kot najbolj vzhodni med zahodnimi ljudstvi pa so obupni. V primeru Hrvatov pa si ti niti sami niso zatlačili srajc, temveč so to namesto njih naredili drugi.⁹

Ko so nekako sredi leta 1918 v ZDA spoznali, da obstoj Avstro-Ogrske ni nujen, so se oblikovale tri rešitve: ohranitev Avstro-Ogrske v obstoječih mejah, vendar z liberalno vladavino, ki bi priznavala pravice tudi južnoslovanskim narodom; združitev vseh Jugoslovancev znotraj Avstro-Ogrske z odpravo kraljevin Srbije in Črne gore, kar bi bil glede na članstvo Srbije in Črne gore v antanti seveda nesmisel; in nastanek jugoslovanske države kot neodvisne države, vendar brez Slovencev. Ti imajo premočne vezi z Avstrijo, hkrati pa tudi drugačen jezik od Srbov in Hrvatov. Po vseh študijah naj bi Trst „naravno“ pripadal Italiji. Po mnenju Putneyja naj bi sicer tudi del slovenskega ozemlja pripadel taki jugoslovanski državi, vendar brez »ekstremih« slovenskih zahtev (Trst, Istra), pa tudi sicer naj bi bile notranjeavstrijske dežele, kjer živijo tudi Slovenci (z večino na Kranjskem), nukleus habsburške monarhije, zato vključitev v jugoslovansko državo ni prepričljiva rešitev. V skupini Inquiry so bolj razmišljali o ustanovitvi več majhnih, neodvisnih južnoslovanskih držav, vendar so se porajali dvomi, ali se bodo te uspele upirati nemškemu ekspanzionizmu.¹⁰ Nekaj slovenskega ozemlja je sicer uspel rešiti Mihajlo Pupin, ki je ob zlomu Avstro-Ogrske kot osebni prijatelj Wilsona, predsednika ZDA, odločilno vplival na ugodno razmejitev jugoslovanskega ozemlja v Banatu, s svojo temeljito spomenico o Dalmaciji, Istri

8 Rudyard Kipling, angleški pisatelj rojen v Indiji, Nobelov nagrajenec, nacionalist in zagovornik teorije o angleški večvrednosti.

9 Prav tam.

10 Prav tam.

in Sloveniji, ki jo je aprila 1919 izročil Wilsonu, pa je prispeval, da je večji del Dalmacije pripadel Jugoslaviji. Ko je izvedel, da je antanta priznala blejski kot Italiji, je pri predsedniku Wilsonu izposloval (kakor sam pripoveduje v uvodu k slovenski izdaji življenjepisa), da je ta preklical svoj podpis na že pripravljene listine. S tem je Pupin rešil t. i. jeseniški trikotnik, Bled in Bohinj.¹¹

Tudi za Koroško naj bi pri Wilsonu dosegel kompromisno rešitev dveh pasov, od katerih bi del južno od Celovca pripadel Jugoslaviji, severni del pa Avstriji. To rešitev, ki jo je sprejel tudi Pašič, pa so takrat tedanji slovenski politiki odklonili, računajoč pač, da bodo dobili celotno Koroško.

Rusija je, tako kot vse velike države, sledila imperialnim ciljem. Neuspehi centralnih sil na vzhodni fronti so sicer okrepili diplomatsko moč tedanje carske Rusije, ki je začela aktivno posegati v južnoslovanske razmere, tako tiste znotraj Avstro-Ogrske kot zunaj nje. Ker pa so po drugi strani doživljali hud pritisk nemške vojske, je bil ruski interes zlasti, da se z vstopom Italije v vojno razbremeni vzhodna fronta. Da bi pripravili teren za izpolnitev obljub Italiji, ki so se kasneje uresničile z londonskim paktom, so Rusi že septembra 1914, ko so se začela intenzivna pogajanja o prestopu Italije na stran antantnih sil, v Trst poslali agenta zunanjega ministrstva Vsevoloda Svatkovskega (sicer novinarja ruske tiskovne agencije). Ta je slovenske in hrvaške politike nato do aprila 1915 (sestanek društva Edinost) prepričal, da se bodo vzdržali oboroženega odpora v primeru italijanske zasedbe Trsta in Primorja.¹²

Medtem ko so slovenski in drugi vojaki množično umirali na vzhodni fronti, sta ruski zunanji minister Sazonov in glavni arhitekt londonskega pakta angleški zunanji minister Edward Grey (ob aktivnem sodelovanju in podpori ministrskega predsednika Asquitha) slovensko ozemlje dodelila Italiji. Čeprav je šlo za zapleteno vprašanje rusko-britanskih odnosov, je bilo v osnovi preprosto: britanska diplomacija se je marca 1915 odločila

11 Mihajlo Pupin et al., *Od pastirja do izumitelja*. Ljubljana: Vukova zadrudžbina, 2014.

12 Več o tem: Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.; Lipušček, *Sacro egoismo*.

Rusiji priznati pravico zato, da zasede Istanbul ter Bospor in Dardanele, s čimer je dobila njene koncesije za območje severne Perzije in Sueškega prekopa, zlasti pa zato, da se v celoti ugodi italijanskim zahtevam. Francozi so se dogovoru pridružili za koncesije v severni Afriki. Obe državi sta Rusijo s tem pridobili tudi za to, da ni sklenila separatnega miru z Nemčijo. Car Nikolaj je sicer imel glede ozemelj, dodeljenih Italiji, dvome, saj je podpiral Srbe in njihove aspiracije na Jadranu, a Bospor in Dardanele so bile zanj »vhod v dnevno sobo.«¹³ Sporazum med Rusijo, Veliko Britanijo in Francijo je tlakoval pot londonskemu paktu, ki je bil sklenjen le malo za tem, z njim pa se je Italija obvezala, da napade Avstro-Ogrsko.

V širšem ruskem interesnem krogu so bile sicer tudi pravoslavne države, ena od njih je bila Srbija, ki bi dobila Bosno in Hercegovino ter Južno Dalmacijo. Hrvati in Slovenci v te načrte - kljub drugačnim zagotovitvam primorskim politikom - niso bili vključeni. Kar zadeva Slovence, je že liberalni politik, pred vojno župan Ljubljane in prepričan slovanofil Ivan Hribar na obisku pri ruskem zunanjem ministru Sazonovu leta 1913 ugotovil (kar so kasneje navajali tudi drugi, npr. član Jugoslovanskega odbora Franjo Supilo, ki je bil pri Sazonovu februarja 1915), da *»/.../ ruski zunanji minister Slovence sicer po imenu pozna, da pa sicer o njih ničesar ne ve /.../. Vendar je bilo iz daljnih njegovih pripomenj vidno, da so mu Slovenci, dasi se je začel zanje bolj zanimati, po svojem številu in po obsegu ozemlja, na katerem stanujejo, preneznaten faktor, da bi pri izvajanju velikopotezne ruske politike mogli priti v poštev.«*¹⁴ Hribar je kljub temu tudi naivno mislil, da je s tem pogovorom »rešil« Trst.

V navedenem kontekstu dogajanja v prvem letu vojne se je Rusija nato začela zavzemati za dve južnoslovanski državi: eno, sestavljeno iz pretežno pravoslavnih držav s Srbijo in pristanišči na južnem Jadranu, in drugo, pretežno katoliško, s Hrvaško in pristanišči na severnem Jadranu. Sazonov je bil sicer prepričan, da je zunanjo politiko treba voditi brez slovanofilskih čustev, močno pa je upošteval religijo in je bil prepričan, da so katoliški

13 Lipušček, *Sacro Egoismo*, 187–202.

14 Hribar, Ivan. *Moji spomini, 2. del*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984, 75.

Južni Slovani pod dominantnim vplivom Vatikana (kjer je bil nekaj let ruski veleposlanik). Slovenci pa so računali prav na slovanofilstvo in panslavizem in jim je bila Rusija potrebna. Kaj si o tem Sazonov misli, je pokazal z izjavo, leta 1915: »Če bi bilo potrebno, da se ruski narod z orožjem bori samo pol dneva, da bi osvobodili Slovence, jaz na to ne bi pristal.«¹⁵ Po letu 1917 ruska politika ni imela več nobenega neposrednega vpliva, saj je Rusija sklenila separatni mir, vendar je bila z londonskim paktom nepopravljiva škoda za Slovence že narejena. Posredno bi o določenem vplivu na položaj Slovencev sicer še lahko govorili zaradi sprememb v Rusiji, saj so se iz nje prek bivših vojakov na vzhodni fronti širile revolucionarne ideje, revolucija pa je prek Madžarske prišla tudi do najbolj vzhodnega dela slovenskega ozemlja, tj. do Prekmurja, ki je bila stoletja znotraj Ogrske, po ustanovitvi dualizma pa v ogrskem delu monarhije. Prekmurje je zaradi ustvarjanja t. i. »sanitarnega kordona« okrog boljševiške Rusije z dovoljenjem antante poleti 1919 zasedla vojska novonastale jugoslovanske države, to pa je bil tudi glavni razlog, da so Prekmurje nato priključili Kraljevini SHS.

Najbolj odločilno vlogo pri sklenitvi t. i. londonskega pakta in s tem razkosanja Slovencev pa je bržkone imela Velika Britanija.¹⁶ Dolgoletni liberalni ministrski predsednik Herbert Henry Asquith (do 1916) se je še posebej trudil za sklenitev londonskega pakta. Nanj naj bi v zvezi s tem zelo vplivala tedanja ljubica Venetia Stanley (Asquith je bil znan kot velik ženskar), ki ji je napisal več kot 560 pisem, velik del kar s sej vlade.¹⁷ Asquithovo ravnanje pred in med vojno so sicer njegovi sodobniki imeli za neodgovorno in

15 Gre za izjavo Sazonova dvema srbskima odposlancema (Aleksandar Stanojević in Stanoje Belić) leta 1915, objavljeno v: Radenković, Đorđe. *Pašić i Jugoslavija*. Beograd: Službeni list, 1999, 129.

16 Londonska pogodba (italijansko Trattato di Londra) ali Londonski pakt (Patto di Londra) je bila tajna pogodba, ki so jo 26. aprila 1915 sklenile Združeno kraljestvo, Francija in Rusija na eni strani ter Italija na drugi strani. Italija je v zameno za avstro-ogrsko ozemlja in ozemlja v Otomanskem cesarstvu (nekateri grški otoki, širjenje kolonij v Afriki) vstopila v vojno na strani antantnih sil in odprla t. i. Soško fronto.

17 Več o načinu delovanja Asquitha v: Lipušček, *Sacro egoismo*; Webb, Mike. *From Downing Street to the Trenches*. Oxford: Bodleian Library, University of Oxford, 2014. Na sejah vlade sicer niso vodili zapisnikov, so pa ohranjeni in v Webbovi knjigi objavljeni dnevniški zapiski Lewisa Vernona Harcourta, sekretarja za kolonije v Asquithovi vladi, ki plastično kažejo delovanje vlade in značajske like glavnih protagonistov.

nevarno za državo, sam pa je bil prežet z občudovanjem do Italije. Slednja je bila tudi zadnja država, ki jo je kot predsednik vlade obiskal konec marca 1916, v zadnjem letu svojega vladanja. Po obisku je izdal knjižico *Italy, our Ally. The book of Italy* z barvno naslovnico sebe in italijanskega predsednika vlade med zastavama obeh držav, polno vzvišenih besed in hvale. Knjižico je začel takole: »Občudovanje in privrženost, ki je vsak Anglež čuti do Italije, se je še povečala v zadnjih šestih mesecih, v katerih sta naša naroda tovariša v orožju.«¹⁸ Temu sledi zbir nabuhlih hvalnic z ene in druge strani z raznih sestankov in banketov med obiskom.¹⁹

Britanska politika je o Slovencih pred prvo svetovno vojno največ izvedela iz del zgodovinarja in publicista R. W. Setona-Watsona.²⁰ Vendar tudi Watson do vojne ni vedel kaj dosti več kot to, da Slovenci obstajajo, ni jih poznal podrobneje in na slovenskem ozemlju ni bil, čeprav je precej časa preživel na Dunaju in tudi na Hrvaškem. Ukvarjal se je predvsem s Hrvati in z njihovimi težnjami po državi. Rešitev za južnoslovansko vprašanje je videl brez slovenskega ozemlja in tudi hrvaške načrte, da bi bile Kranjska, del Koroške in Štajerska vključene v novo jugoslovansko državo, je imel za nerealne, ker naj nobena avstrijska stranka ne bi pristala na načrt, po katerem bi bil Dunaj brez neposredne povezave z morjem. Podobno je ocenjeval tudi tedanji zunanjepolitični urednik londonskega *Timesa* Henry Wickham Steed, o čemer v svojem dnevniku priča član Jugoslovanskega odbora Bogumil Vošnjak, ki je zaradi tega prišel v spor z njim.²¹ Kot se je slikovito izrazil drugi član odbora, Hrvat Franjo Supilo, so bili za velike sile Slovenci »mrtvo truplo«.

18 Herbert Henry Asquith, *Italy Our Ally: being an account of visit to Italy* (London: T. F. Unwin, 1916).

19 Prav tam.

20 Seton-Watson, Robert William. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. London: Constable & Co., 1911. Glej tudi: Seton-Watson, Robert William. *The Balkans, Italy and the Adriatic*. London: Nisbet, 1930.; Seton-Watson, Robert William et al. - R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs : correspondence 1906-1941. Zagreb: University of Zagreb, Institute of Croatian History, 1976.

21 Vošnjak, Bogumil in Vladimir Kološa. *Dnevnik iz prve svetovne vojne*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1994.

Angleški zgodovinar Arnold Toynbee je sicer edini že leta 1915 predvidel možnost nastanka nekakšne slovenske države, ki bi bila v bistvu razširjena »tržaška država«, katere neodvisnost naj bi zagotavljala Evropa ali pa bi bila (alternativno) vključena v južnoslovansko državo. A tudi Toynbee se je zavedal, da je taka rešitev (kot tudi sicer večje število majhnih držav) precej utopična. Tudi on je sicer poudarjal, da Slovenci nimajo državne tradicije in kulture ter da so Nemci s Slovenci ravnali lepo.²²

Vendar, kot že rečeno, Slovenci kot narod niso bili na obzorju britanske politike vse do konca vojne, čeprav je kupčevala z njihovimi ozemlji. Prva politična študija je iz januarja 1919. Tedaj je zgodovinska sekcija ministrstva za notranje zadeve izdelala študijo na dvajsetih straneh z naslovom *The Slovenes*. Študija je sicer relativno soliden zgodovinski pregled (upoštevava celo Prekmurce, zmotno jih sicer imenuje Međimurci, a jih ima za Slovence in tudi poudarja, da tam živijo Slovenci protestantske vere). Slovenci so, kot piše v študiji, razdeljeni na pokrajine, zato je njihova politična moč razdrobljena med deželne zbornice, kjer pa imajo večino samo v kranjskem. Pisci ocenjujejo, da bo zaradi geografskega položaja Avstrija, vse dokler bo obstajala, držala kontrolo nad slovenskim ozemljem in nad dostopom do najpomembnejšega pristanišča Trst. Zato se bo germanizacija nadaljevala. Vendar je ključnega pomena sledeče: v študiji je bilo zapisano prepričanje, da Slovenci nikoli niso ustanovili lastne države, nimajo lastne nacionalne tradicije in ne zgodovinskih pravic, na katere bi se lahko sklicevali pri oblikovanju svoje politike.²³

Ne bi torej mogli reči, da pred koncem vojne britanski politiki niso že dovolj natančno poznali slovenskega naroda. A so, kot tudi druge velesile, ocenjevali, da nima dovolj notranje moči za vzpostavitev avtonomnega položaja, kaj šele lastne države. Zato se z njim niso kaj dosti ukvarjali. In

22 Toynbee, Arnold. *Nationality & the War*. London: J. M. Dent & sons, 1915. Glej tudi Lipušček, *Sacro ego-ismo*, 123–125.

23 Imperial War Museum, London, *The Slovenes*. Handbook prepared under the direction of the historical section of the Foreign Office – NO 14 a (Confidential), January 1919.

zato tudi po nastanku jugoslovanske države niso videli zavor za uresničitev londonskega pakta.

ITALIJANSKA OKUPACIJA PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Že leta 2015 so slovenski časopisi objavili bistvene točke tajnega londonskega pakta, sklenjenega med Italijo in antantnimi silami 26. aprila 1915, ki je četrtno slovenskega ozemlja in skoraj tretjino prebivalstva prepuščala Italiji.²⁴ Za vsebino pakta so slovenski politiki izvedeli od ruske carske diplomacije. Slovenskim vojakom je to dalo motiv, da se bojujejo na Soški fronti, kljub temu da so avstrijske oblasti do leta 1917, ko je bilo obnovljeno delo avstrijskega parlamenta, Slovence preganjale. Zaprle so njihove institucije, politike in javne delavce pa konfinirale ali zaprle. Prav tako so izredna vojaška sodišča na stotine Slovencev obsodile na smrt zaradi (domnevne) projugoslovanse usmeritve.²⁵ To je slovenske politike še dodatno utrjevalo v prepričanju, da je treba rešitev za nacionalno vprašanje iskati znotraj Avstro-Ogrske. To so narekovale tudi mednarodne okoliščine, saj vse do objave idealističnih točk ameriškega predsednika Wilsonova januarja 1918, ki so avstro-ogrskim narodom obljubljale pravico do avtonomnega razvoja, cilj antante ni bil Avstro-Ogrsko uničiti kot državo. Slovenskim vojakom, ki so jih z vzhodne fronte preselili na Soško fronto, pa je vedenje o londonskem paktu dalo občutek, da se borijo za svojo zemljo. Vendar je bila Avstro-Ogrska v mesecih pred koncem vojne notranje praktično že zlomljena.

Na terenu na bodoči zahodni meji ni bilo velikih bojev. Po premirju med avstro-ogrsko in antantno vojsko, podpisanem v Padovi (Villa Giustia),

24 Lipušček, *Sacro egoismo*.

25 Austria-Hungary's Effort to Exterminate her Yugoslav Subjects. Speeches and Questions in the parliaments of Vienna and Budapest and in the Croatian Sabor (Diet) in Zagreb, published by the Yugoslav Committee in London (London, 1917); Pleteski Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980; Moll, Martin. »Erster Weltkrieg und politische Justiz in Österreich-Ungarn. Empirische Befunde aus der slowenischen und deutschsprachigen Steiermark,« v: *Zbornik Janka Pleterskega*, ur. Oto Luthar in Jurij Perovšek, 252–283. Ljubljana: Založba ZRC, 2003. Lukan, Walter. »Iz črnozolte kletke narodov“ v »zlato svobodo“. *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013, 30–33.

so italijanske čete v imenu antante zasedle ozemlje do črte, določeno z londonsko pogodbo (Trbiž–Predel–Mangart–Podbrdo–Idrija–Snežnik–Kvarner), nakar v začetku novembra tudi Gorico (6. novembra) in Trst (že 30. oktobra), ki naj bi ostal avtonomen. Zasedba je trajala do 23. novembra in ni naletela na večji odpor. Pred tem so bili v Trstu, Gorici in večjih krajih vzpostavljeni slovenski organi oblasti in obešene slovenske zastave, vendar je to trajalo zelo kratek čas, saj so Italijani takoj po zasedbi vzpostavili svojo oblast in izobesili svoje zastave. Drugih antantnih sil kljub zahtevam z jugoslovanske strani na tem ozemlju ni bilo, razen nekaj manjših ameriških enot v okolici Reke.

En slovenski polk se je upiral predati položaje pri Gorici, a je 8. novembra moral popustiti. Pri zasedbi so se italijanske oblasti ravnale po izkušnjah iz vojnih časov. Razorožili so narodne straže, uvedli vojaška sodišča, cenzurirali tisk, omejili gibanje, prepovedali javna zborovanja in kakršnokoli javno izkazovanje avstro-ogrskih ali jugoslovanskih čustev, sledile so tudi internacije in deportacije prebivalstva, še posebej intelektualcev: učiteljev, duhovnikov, uradnikov in drugih. Izobešali so zgolj italijansko zastavo, ne pa tudi zastav drugih zavezniških držav in iz ravnanja okupacijskih oblasti je bilo jasno, da zasedbo štejejo za dokončno priključitev teh ozemelj k Italiji. Že zgodnje obdobje okupacije je zato povzročilo beg intelektualcev, uradnikov in drugega prebivalstva v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je kasneje samo še stopnjeval.

Italijanska vojska je ponekod začela prodirati tudi čez v londonskem paktu določeno črto. 9. novembra jo je v Postojni pozdravil kar predsednik slovenske vlade Josip Pogačnik. 14. novembra je bila italijanska vojska na Vrhniki, od koder je v Ljubljano že prišla ena njena izvidnica. Grozila je zasedba celotne ljubljanske kotline. Podpolkovnik srbske vojske Mihajlo Švabić, ki je bil takrat z manjšo skupino vojakov v Ljubljani (prišli so iz ujetniškega vojaškega taborišča blizu Salzburga), je pri Vrhniki razporedil svoje vojake in Italijanom zagrozil, da bo uporabil orožje, če bodo prodirali prek dogovorjene črte. Italijanska stran je svojevoljno ravnanje v mednarodnih diplomatskih krogih nato opravičevala z domnevnim pozivom avstrijskih oblasti, naj bi italijanske čete v Ljubljani vzdrževale red in mir in tudi sicer

zahtevala, da naj bi v italijansko zasedbeno cono dodelili tudi mesta Dunaj, Gradec, Linz, Salzburg in Ljubljano. Ameriški polkovnik Edward House je tedanjega najpomembnejšega slovenskega politika Antona Korošca prepričeval, naj vpliva na Pašiča, da zaradi grozeče italijanske zasedbe ne pošlje srbske vojske v Ljubljano, ker bi to lahko izzvalo spopade. Tolažil ga je, da se je bolje sprijazniti z okupacijo kateregakoli mesta na »spornem« ozemlju, kot pa izzvati konflikt. Če bodo Slovenci tako ravnali, bodo simpatije sveta na njihovi strani in na koncu ne bodo nič izgubili. Podobne miselnosti je bil tudi predsednik Narodne vlade Josip Pogačnik, ki je Švabića prepričeval, naj ne prepreči vojaške zasedbe Ljubljane in tudi že določil vojašnico, kamor bi bili italijanski vojaki nameščeni. Namesto tega je Švabić po dogovoru z majorjem Dušanom Simovićem pri Narodnem vijeću v Zagrebu italijanski strani poslal sporočilo, da je vojska Kraljevine Srbije v imenu antante zasedla Ljubljano in da ima za nalogo preprečiti vsak vstop zavezniških italijanskih čet.²⁶ Nota in nato tudi fizična prisotnost srbskih vojakov v bližini Vrhnike sta zadostovali, da Italijani niso prodirali naprej.

Na Gorenjskem je italijanske poskuse, da bi zasedli celotno Zgornjesavsko dolino in prišli do Jesenic, najprej uspešno preprečila Narodna straža z Jesenic, ki je postavila zasedo in italijansko enoto pregnala s streljanjem. Nadaljnje poskuse so, podobno kot pri Vrhniki, ustavili Srbi, ki so jih poklicali iz Kranja. Italijani so imeli, kot je zapisal znani slovenski pravnik in udeleženec bojev Lojze Ude, pred srbsko »šajkačo« (vojaška kapa srbske vojske) spoštovanje, Slovenci v avstrijskih uniformah s svojimi našitki pa v mednarodnem smislu zanje niso bili vojaški ali politični dejavnik, saj niso bili del antantnih sil. Italijanska vojska se je nato ustalila pred Ratečami (kjer danes poteka slovensko-italijanska meja), čeprav je ena njena izvidnica do Jesenic prišla, a se je potem umaknila. Zasedla je tudi prelaz Vršič, kjer pa so se zaustavili, ker so se razširile govorice, da jih čaka korpus Bosancev, teh pa so se Italijani še iz izkušenj s soške fronte zelo bali. Zasedli so tudi večino občine Sorica, Ratitovec nad Selško dolino in Blegoš nad Poljansko

26 Banjac Lubej, Saša in Stevan Švabić. »Od ultimata Italijanom do profila na Facebooku.« Dostopno na: <https://www.rtvslo.si/prva-svetovna-vojna/stevan-svabic-od-ultimata-italijanom-do-profila-na-facebooku/332846>. (Dostop: 21. junij 2022)

dolino in v teh krajih tudi ostali. V Belo peč na (danes) avstrijskem Koroškem je z vlakom odšel odred prostovoljcev iz Radovljice, da bi Italijane od tam pregnal, vendar so na zahtevo višjih poveljstev vztrajali.

Poskus italijanskega prodora iz Podbrda v Bohinjsko Bistrico, kamor so prišli z vlakom, so zaustavili na podoben način, torej v kombinaciji lokalnih prostovoljcev v spremstvu srbskih vojakov.

Po teh akcijah se je vojaško stanje na terenu tudi umirilo. Italijani so nato na mirovni konferenci od četverice pridobili mandat, da zaradi varovanja nemotenih zvez med Italijo in Avstrijo zasedejo progo Trbiž–Beljak–Št. Vid. Postavili so diplomatsko zahtevo, naj bi sporno ozemlje, t. i. jeseniški trikotnik skupaj z Jesenicami, Gorjami, Bledom, Ribnim in Bohinjem Italija dobila iz strateških interesov. To je na posredovanje Mihajla Pupina (posredoval je tudi knezoškof Jeglič pri maršalu Ferdinandu Fochu) nato odločno zavrnil Wilson, ki je Trbiž (Tarvisio) prisodil Italijanom, Beljak Avstrijcem, Jesenice pa Jugoslovanom, s čimer se je konferenca strinjala. Italija je dobila jamstva za uporabo t. i. Karavanške železnice in je zahtevo po »jeseniškem trikotniku« nato avgusta 1919 umaknila.

Italijani so vojaško in diplomatsko posegali tudi v reševanje koroškega vprašanja. V bojih med Avstrijci in Jugoslovani junija 1920 so v bližini Podkloštra napadli jugoslovanske enote in zasedli Petelinjek in Kamen, Avstrijce so oskrbovali z orožjem in municijo, denarno pomočjo in obveščevalnimi podatki. Nemška koroška vlada je na lokalnem terenu v Italiji imela veliko podpornico za svoje zahteve, Avstrija kot država pa sploh.

PARIŠKA MIROVNA KONFERENCA IN JADRANSKO VPRAŠANJE

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je na pariško mirovno konferenco poslala precejšnjo delegacijo, okrog 110 ljudi. Glavni delegati so bili štirje: bivši srbski predsednik vlade Nikola Pašić, bivši predsednik Jugoslovanskega odbora in zunanji minister Ante Trumbić, ambasador Kraljevine SHS v Parizu Miljenko Vesnić in Ivan Žolger, nekdanji avstro-ogrski poslanec in

minister. Žolger je bil minister v zadnji avstro-ogrski vladi, kar je Italija na konferenci, propagandno izkoriščala, a uradno njegovega odstopa ni zahtevala nobena delegacija. Še trije člani delegacije: Josip Smodlaka (Hrvat), Otokar Rybař (Slovenec) in Mata Bošković (Srb) so v delegaciji imeli pravico do notranjega glasovanja. Tajnik delegacije je bil prav tako Slovenec, Bogumil Vošnjak.²⁷

Slovenski strokovnjaki so bili tudi člani vseh sekcij, ki so pomagale delegaciji, v Ljubljani pa je delovala posebna komisija za mirovno konferenco, ki je po kurirski pošti vzdrževala stik z delegacijo v Parizu. Ni mogoče reči, da tedanja slovenska politika, znanost in diplomacija, kolikor so jo pač tedaj Slovenci premogli, ni vložila maksimalnih naporov v pripravo raznih gradiv, informiranje in propagando, a zgolj na nižji, podporni ravni. Tudi srbskim politikom ni mogoče očitati, da jim ni bilo mar za slovenske meje. To je sicer še vedno pogosta teza v slovenskem zgodovinopisju (znova razširjena po razpadu Jugoslavije), ki pa ne upošteva dejanskih mednarodnih razmer in zlasti dejstva, da je novonastala država imela nerešene meje tudi z večino balkanskih držav, kjer pa so bili srbski interesi glede na zgodovinske cilje dejansko neprimerno večji.²⁸

Italija je bila del antantnih sil, trdno odločena, da izsili uresničitev londonskega pakta, še ta se ji je zdel premajhna nagrada za sodelovanje v vojni, zato se je v italijanski javnosti ustvarjal vtis o »pohabljeni zmagi«. Podpiralo ga je prepričanje, da na drugi strani Jadrana ne bi smela nastati nova močna država.

Dilema med Wilsonovo obljubo o samoodločbi narodov in interesi evropskih velesil se je na konferenci izrazilo prevesila v korist interesov slednjih, določenih z londonskim paktom. Čeprav so na pariški mirovni konferenci prvič izraziteje upoštevali tudi kriterij etničnih meja, so bili t. i. zgodovinski cilji daleč v ospredju, poleg njih pa pred etničnimi še naravni

27 Krizman, Bogdan in Bogumil Hrabak. *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919-1920*. Beograd: Kultura, 1960.

28 Lipušček, *Ave Wilson*.

(geografski) in gospodarski kriteriji. Jugoslovanska delegacija je vztrajala pri stari avstro-ogrski meji proti Italiji, ki se je v glavnem pokrivala z etnično mejo (nekako od 10 do 35 kilometrov zahodno od Soče). Pri taki rešitvi, ki je bila glede na razmere precej utopična, bi bila Gorica in Trst jugoslovanska. Za Trst je bila možna kombinacija, da bi dobil status svobodnega mesta, vendar sta se tako Velika Britanija kot Francija zavzemali za to, da pripade Italiji, ker bi to izničilo pangermanske načrte na Jadranu. Jugoslovanska delegacija, ki se je v naslednji fazi neuspešno zavzemala za plebiscit v Julijski krajini, je na koncu usodo Trsta kot tudi usodo Istre prepustila Wilsonovi presoji. Američani so predlagali vmesno rešitev, t. i. Wilsonovo črto: Karavanke–Učka–Raša–morje, ker so menili, da se v Trstu, Primorski, Istri in Gorici ne more upoštevati ne etnografska in ne londonska meja. Wilsonova črta je Gorico in Trst dodeljevala Italiji, Kraljevina SHS pa naj bi dobila Reko. Potekala je nekako po sredini ozemlja med kasnejšo rapalsko in današnjo mejo in za Slovence ni predvidevala izhoda na morje. Dogovora ni bilo tudi o Wilsonovi črti.

POT V RAPALLO

Ko je postalo jasno, da Kraljevina SHS na pariški mirovni konferenci ne bo uspela z italijansko–jugoslovanske meje, se je poleti 1920 začela diplomatska igra, kako izvesti bilateralna pogajanja.²⁹

29 Dogajanje v nadaljevanju povzemam po knjigi Jovanović, Vojislav Mate. *Rapallski ugovor 12. novembra 1920. Zbirka dokumenata*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, 1950. Knjigo je izdal Jadranski inštitut Jugoslovenske akademije znanosti in umetnosti iz Zagreba. V knjigi so objavljeni glavni jugoslovanski dokumenti v zvezi s pogajanjem, predvsem tiste iz zbirke tedanjega italijanskega zunanjega ministra Anteja Trumbića, ki jih hrani arhiv (sedaj) Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Sedem mesecev po podpisu pogodbe je tudi grof Karlo Sforza izdal zbirko dokumentov o rapalski pogodbi, ki jo je predložil parlamentu (t.i. Libro verde). Uradno se je imenovala *Documenti diplomatici presentati al Parlamento italiano dal Ministro degli Affari Esteri*. *Negotiatti diretti fra il Governo italiano e il Governo serbo-croato-sloveno per la Pace adriatica*. Roma, 1921. V knjigi Rapallski ugovor so v prevodu v srbohrvaščino objavljeni tudi najpomembnejši dokumenti iz Libro verde (48 dokumentov od 101). Dodana sta tudi dva odlomka iz kasnejših Sforzijevih člankov, del teksta iz spominov tedanjega predsednika italijanske vlade Giovannija Giolittija in še nekateri dokumenti.

Obe strani sta skušali vplivati zlasti na Veliko Britanijo in Francijo, da bi podprli izhodiščne zahteve ene in druge strani, italijanska je vnaprej napovedovala, da bodo pogovori neuspešni, če bo Kraljevina SHS vztrajala pri svojih zahtevah. Grof Sforza tudi ni »štel za dostojno,« da bi se pogovori odvijali kjerkoli drugje kot v Italiji in zahteval, da jugoslovanska stran priznava »najvišje interese« Italije zlasti glede meje na kopnem (še posebej pomemben mu je bil zaradi strateških razlogov Snežnik, saj bi bil izhodišče tako za kopensko mejo kot izhod na morje). Prav tako je bila italijanska zahteva, da morajo biti pogajanja kratka. Neposredno izhodišče za pogajanja je bil londonski pakt (tudi, kar zadeva drug vprašanja, npr. vpliv v Albaniji) in v večini teh zahtev sta Italijo podprli tudi Francija in Velika Britanija in prek diplomatskih kanalov pritisnili na Kraljevino SHS.³⁰

20. septembra 1920 je bil v Beogradu na neuradni tajni misiji italijanski poslovnež Giuseppe Volpi (kasneje eden od vodilnih fašistov), ki je imel v Črni gori v lasti več podjetij, tudi distribucijo elektrike in monopol nad prodajo tobaka. Volpi je bil kasneje navzoč tudi pri izjavi obeh delegacij ob podpisu rapalske pogodbe. Imel je razgovor s predsednikom vlade Miljenkom Vesnićem, s katerim sta bila dobra znanca, ker pa ta ni hotel govoriti o meji brez zunanjega ministra Anteja Trumbića, so se glede Volpijeve misije na dolgem pogovoru sestali vsi trije. Volpija je poslal italijanski zunanji minister grof Sforza s sporočilom, da če ne bo alpske meje in Snežnika (Monte Nevose), ne bo dogovora in bo Italija morala razmisliti o enostranski rešitvi. Volpi je sicer prišel lobirat tudi za svoje poslovne interese. Odgovor Trumbića je bil, da Kraljevina SHS vztraja na Wilsonovi črti in nikakor ne bo pristala na mejo na Snežniku, ker to pomeni, da je odprta za napad z italijanske strani.

Oktobra je italijanska vlada pozvala Beograd na uradne pogovore, že nekaj mesecev prej pa Francijo in Veliko Britanijo, naj pritisnejo na Beograd za čimprejšnjo rešitev Jadranskega vprašanja (obveščali je sicer tudi ZDA). Sporočilo je bilo, da bo Italija vztrajala pri londonskem paktu, je pa pripravljena odstopiti večji del Dalmacije razen Zadra, in večino dalmatinskih

30 Šepić, Dragoslav. *Italija, saveznici i jugoslovensko pitanje 1914 -1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1970.

otokov. Pravico do alpske meje, da ji daje tudi pripravljenost na koncesije v Albaniji. Britanci so bili sprva rezervirani, ker Italija ni želela povedati točnega predloga svoje meje, poleg tega jim ni bilo všeč, da Italija pred pogajanjem želi dobiti prednost z njihovo vnaprejšnjo podporo. Francozi so bili že od začetka mnogo bolj dovzetni za italijanske prošnje, hitro pa si je zaradi lastnih interesov premislila tudi Velika Britanija. Obe državi sta potem od poletja 1920 sistematično in koordinirano pritiskali na Vesniča in Trumbića, da nerešeno Jadransko vprašanje predstavlja nevarnost za evropski mir. Na ta način sta državi hoteli dati večjo verodostojnost versajski mirovni konferenci in hkrati izpolniti obljube iz londonskega pakta. Pritisk je zadeval tudi vsebino pogajanj, saj sta sugerirali, da Jugoslavija pristane na italijanske zahteve.

Jugoslovanska delegacija je v Rapallo odpotovala 5. novembra 1920 s Simplon-Orient ekspresom. Pred odhodom je, kot je zabeležil Trumbić 19.–20. novembra 1920 v njegov vagon prišel francoski veleposlanik de Fontenay in mu prebral depešo francoskega zunanjega ministra in vlade, da se morajo z Italijo vsekakor dogovoriti, da naj ne računajo na francosko vlado, ki je vezana na londonski pakt in bo Italija imel proste roke, da s temi ozemlji razpolaga in da Italija vsekakor hoče Snežnik. Trumbić je odgovoril, da je Snežnik za jugoslovansko stran nesprejemljiv. Istega dne pred odhodom je bil pri Vesniču Sir Alban Young, ki mu je prebral podobno brzojavko angleške vlade. Enaka sporočila sta francoska in britanska vlada dajali ambasadorjema Kraljevine SHS v Londonu in Parizu. Oboji so se v pritiskanju na Kraljevino SHS sklicevali tudi na to, da Kraljevina SHS nima več podpore Wilsona, ki je pravkar izgubil volitve. Obe državi sta na vlado v Beogradu in na regenta Aleksandra pritiskali tudi v času pogajanj. Regent Aleksander je bil za sporazum tudi sicer močno zainteresiran, tako zaradi nerešenih drugih vprašanj kot italijanskega priznanja nove države, poleg tega je Italija obljubljala, da bo po podpisu sporazuma opustila odpiranje vprašanja Črne gore in črnogorske dinastije Petrovičev (hči črnogorskega kralja Nikolaja I. je bila poročena z italijanskim kraljem Victorjem Emmanuelom III.).

POGAJANJA IN PODPIS POGODBE

Pogajanja so se začela 8. novembra. Italijani (Sforza, Bonomi in Francesco Salata) so po uradnem začetku konference posebej poklicali na razgovor Trumbića in mu dali »diskretne aluzije« (Sforza), da bodo v primeru neuspeha pogajanj problem rešili »s svojimi sredstvi.«³¹ Trumbiću je Sforza celo rekel, da prisega pri svojem sinu, da če se vrne v Rim brez Nevoze, ne bi niti za trenutek ostal živ in bo prisiljen emigrirati.

Že čez dva dni, 10. novembra, je jugoslovanska delegacija pristala na praktično vse italijanske zahteve. Delegacija je bila v zelo izoliranem položaju, nastanjena v mestecu Santa Margherita Ligure. Bila je pod nenehnim italijanskim pritiskom. Ni imela niti redne telegrafske zveze z Beogradom, kjer je bil za stike z njo odgovoren zastopnik ministra za zunanje zadeve Momčilo Ninčić. 11. novembra ji je dr. Anton Korošec, vodilni slovenski politik in tedaj minister za promet v jugoslovanski vladi poslal telegram (dobili so ga šele naslednji dan, 12. novembra in z nejasnimi vmesnimi šiframi, tako da se nekaterih delov sploh ni dalo razumeti), da v Beogradu od 9. novembra niso dobili niti enega telegrama o pogajanjih, časopisi pa, da že obširno poročajo o dogovoru. To, kar poročajo časopisi, je videti nemogoče in povzroča splošno vznemirjenost. V telegramu je zahteval, da delegacija natančno pove, kaj Italijani hočejo in na kaj je delegacija pristala. Telegram je bil verjetno poslan za Koroščevo politično pokritje, saj je ves čas v govorih bojevit rohnel proti italijanskim in avstrijskim zahtevam in zagotavljal, da londonski pakt ne bo uresničen. V resnici se je konkretni vpletenosti v mejna vprašanja spretno izogibal in se ni izpostavljal. Ker je bil duhovnik in navezan na Vatikan, so se širile celo govorice, da naj bi si prizadeval za ustanovitev avtonomne Slovenije pod italijanskim protektoratom. Kot notranji minister je kasneje podprl tudi Nettunske konvencije in nasilno zatrl demonstracije proti njim.³² Pristajanje na avtonomijo pod Italijo bi bilo sicer v nasprotju s Koroščevim jugoslovanstvom, res pa je bil tudi zelo pragmatičen politik in

31 Jovanović, *Rapalski ugovor*, 33.

32 Več o tem: Rahten, Andrej. *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*. Ljubljana: Mladinska knjiga 2022.

naj bi se bil v prvih dveh letih vojne in hudega pritiska avstrijskih Nemcev na Slovence pripravljen zadovoljiti tudi z zgolj avtonomno Kranjsko znotraj Avstrije.

Italijanska stran se je glede telegramov v Rapallu izgovarjala, da gredo prek Logatca in se to pač dogaja včasih hitreje, drugič počasneje. Kot je ugotovil Stefano Bianchini so delegaciji tudi ves čas prisluškovali in delali transkripte pogovorov, torej so vedeli praktično za vse pogovore in stališča jugoslovanske delegacije.³³

Ne glede na početje italijanske strani pa je bilo očitno, da je Beograd delegacijo prepustil samo sebi in se v bistvu vdal že naprej.

Italija je na pogajanjih dobila precej več, kot ji je šlo tudi po london-skem paktu, vključno s tistim, čemur se je bila v zadnji zahtevi na pariški mirovni konferenci januarja 1920 že pripravljene odreči. Med drugim okrog 2.000 kvadratnih kilometrov več, okrog 100.000 ljudi in celotno železnico od Logatca do Reke. Čeprav je jugoslovanski premier Vesnić obljubljal, da se z novo mejo Ljubljana ne bo znašla na dometu italijanskih topov, se je zgodilo prav to.

Dogovor je bil podpisan 12. novembra 1920. Italija je z njenim podpisom priznala Kraljevino SHS. Razmejitvev je potekala po črti Peč–Jalovec–Triglav–Možic–Porezen–Blegoš–Hotderšica–Planina–Javorniki nad Cerknico–Biška gora–Snežnik–Kastav–morje. Italija je dobila Zadar, Cres, Lošinj, Lastovo in Palagružo. Z jugoslovanske strani so dogovor podpisali Milenko R. Vesnić, predsednik Ministrskega sveta Kraljevine SHS, dr. Ante Trumbić, minister za zunanje zadeve in Kosta Stojanović, minister za finance; z italijanske pa Giovanni Giolitti, predsednik Ministrskega sveta Kraljevine Italije, grof Carlo Sforza, minister za zunanje zadeve in Ivanoe

33 »Conferenza Internazionale: Il Trattato di Rapallo - International Conference: The Treaty of Rapallo,« Unione degli Istriani. Dostopno na: https://www.youtube.com/live/IF9VgTP6kbY?si=7s_YpEpa7F9XBZWH&t=3490. (Dostop: 30. junij 2022)

Bonomi, vojni minister. Podpisana je bila v italijanski in srbohrvaški verziji, v primeru nejasnosti naj bi veljala italijanska.³⁴

Poleg rapalske pogodbe sta državi ločeno podpisali še t. i. *Antihabsburško konvencijo*, s katero naj bi sodelovali pri preprečevanju obnovitve monarhije ali ponovnega prihoda Habsburžanov na oblast. Ta naj bi veljala dve leti z možnostjo obnovitve.

Regent Aleksander je rapalsko pogodbo podpisal 20. novembra 1920. V Kraljevini SHS je bila prvič v uradnem listu objavljena 8. decembra 1920 brez pojasnil, samo s podpisi. 26. junija 1921 je bila objavljena kot začasni zakon. Z vidovdansko ustavo, sprejeto dva dni kasneje, 28. junija 1921 je bil določen rok petih mesecev, v katerem zakonodajni odbor skupščine pregleda do tedaj sprejete zakone od 1. decembra 1918 do sprejetja vidovdanske ustave. Ker v petmesečnem roku na zakon (pogodbo) ni nihče dal pripomb, jo je zakonodajni odbor 1921 potrdil »v paketu« s številnimi zakoni in uredbami. Izmenjava ratifikacij je bila 21. novembra 1921 v Rimu. V medijih in javnosti je bilo zaradi pogodbe veliko nezadovoljstva in protestov, skupščina pa o njej ves čas omenjene procedure ni razpravljala.

Italija z razpravo (in ratifikacijo) seveda ni imela težav. Postopek je speljala že 27. novembra 1920, zanjo je z izjemo vzdržanih socialistov in nasprotovanjem nekaj nacionalistov glasovala velikanska večina poslancev. V svojem uradnem listu jo je objavila junija 1921.

Grof Carlo Sforza je leta 1925, ko je bil fašizem v Italiji že tri leta na oblasti, Giolittiju pisal:

V Rapallu so bili Jugoslovani na robu obupa /.../ S soglasjem sosedov smo spremenili v Italijane pol milijona Jugoslovanov in dosegli posebne privilegije za nekaj tisoč Italijanov, ki so ostali v Dalmaciji. Ostro so zahtevali, naj dam določena kulturna poroštva za Slované v Italiji. Odločno sem zavrnil. Dejal sem, da nove države morejo in morajo dati poroštva, tako velika sila kot je Italija, pa

³⁴ Rapalski ugovor 12. novembra 1920.

jamči že s svojo civilizacijo in strpnostjo. (Kako zelo sem se motil! Vendar je bila to srečna zmeta).³⁵

V čem je bila »srečna zmeta« se je pokazalo že med italijansko zasedbo slovenskih krajev, še posebej pa julija 1920 torej že nekaj mesecev pred podpisom pogodbe, ko so italijanski fašisti in nacionalisti zažgali slovenski Narodni dom v Trstu, sledili so z uničevalnimi pohodi tudi na druge slovenske institucije.³⁶

Italijanska stran je med konferenco in po njej tudi zelo poskrbela za dobro obveščanje novinarjev, ki so informacije že med potekom konference, kot kaže Korošček telegram, dobivali prej kot vlada v Beogradu in tudi tisk je o njej poročal obširno.³⁷

Septembra 1923 je bila rapalska pogodba registrirana pri Društvu narodov. Sledil ji je še sporazum Mussolini–Pašić o priključitvi Reke k Italiji in Sušaka k Jugoslaviji (rimska pogodba iz januarja 1924), nato pa še t. i. Nettunske konvencije julija 1925, ki so brez recipročne obveznosti Italije do hrvaške in slovenske manjšine določale pravice italijanske manjšine v kraljevini SHS.

Velika Britanija in Francija sta bili s podpisom zelo zadovoljni, saj je z rapalsko pogodbo obstal tudi londonski pakt in koncept tajnih dogovorov. Tudi ZDA so, sicer brez evforije, podpis pozdravile. Tisk v Evropi in ZDA je v glavnem ocenjeval, da gre za veliko italijansko zmago, nekateri komentatorji pa so se čudili jugoslovanski popustljivosti.

35 Kacin Wohinz, Milica. »Predstavitev dokumenta gibanja Giustizia e liberta': Il fascismo e il martiro delle minoranze izdanega v parizu leta 1933.« *Razprave in gradiva* 44 (2004), 235. Glej tudi: Pirjevec, Jože. *Trst je naš! Boj Slovencev za morje (1848-1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2007.

36 Več o tem: Klabjan, Borut in Gorazd Bajc. *Ogenj, ki je zajel Evropo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2021.

37 L'illustrazione Italiana (št. 47) je, npr. že 21. novembra temo postavil na prvo stran z zelo dobrimi fotografijami podpisnikov pred vrati vile in vrsto drugih fotografij s pogojem, vsebino pogodbe, zemljevidom nove meje in fotografijo originalnih podpisov s pečati, seveda pa tudi s patriotskim komentarjem.

V Sloveniji je bil zaradi rapalske pogodbe gnev velik. Morda ga je najbolj jedrnato izrazil liberalni časnik Jutro s stavkom: »*S svojim uspehom si je Italija zagotovila naše trajno sovražstvo /.../ Tega naša rasa ne pozabi.*«³⁸

Aprila 1918 je Italija zaradi poraza pri Kobaridu oktobra 1917, ki je kazal na možno zmago centralnih sil, v stiski sklicala mednarodni kongres v Rimu in na njem med habsburškimi narodi skušala najti zaveznike. Kongres se je končal z izjavo, da je »*enotnost in neodvisnost jugoslovanskega naroda življenjskega interesa za Italijo, je za jugoslovanski narod življenjskega interesa, da se dopolni združitev.*«³⁹ Slovenski in hrvaški poslanci so (sicer dvo-umno besedilo) razumeli kot odpoved londonskemu paktu in kot vzajemno željo po iskanju bolj pravične mejne rešitve.⁴⁰ Bili so prepričani, da se bo meja rešila na osnovi narodnostnega načela in vzajemnega prijateljstva. Po sklenitvi rapalske pogodbe so napisali odločen protest, med drugim tudi, da izjavljajo, da »*ne bo trajnega miru med Jugoslovani in Italijani, dokler se povzročene krivice našemu narodu ne popravijo z revizijo rapalske pogodbe.*«⁴¹

Po sklenitvi pogodbe so mejo začrtali na terenu, kar je trajalo vse do leta 1925. Meja je ostro zarezala v življenje prebivalstva, ki je do tedaj živelo skupaj. Na obeh straneh meje so nastale nove administrativne delitve, nova središča, prišla je vojska in obe strani sta začeli graditi sistem vojaških utrd. Vdor drugačnih kultur je močno vplival na način življenja lokalnega prebivalstva, posledice pa so kljub spremembi meje po drugi svetovni vojni vidne še danes.

38 »Kapitulacija v Santi Margheritti. Naša delegacija je sprejela italijanske zahteve. Sramotni sporazum je podpisan.« *Jutro*, 12. november 1920, naslovna stran.

39 Pirjevec, *Trst je naš*, 106.

40 Prav tam.

41 Izjava jugoslovenskih zastupnika za krajeve što po rapalskiom ugovru imaju da padnu pod Italiju, Beograd, 1.decembra 1920. Jovanović, *Rapalski ugovor*, 54–55.

LITERATURA IN VIRI

Asquith, Herbert Henry. *Italy Our Ally: being an account of visit to Italy*. London: T. F. Unwin, 1916.

Banjac Lubej, Saša in Stevan Švabić. »Od ultimata Italijanom do profila na Facebooku,« Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/prva-svetovna-vojna/stevan-svabic-od-ultimata-italijanom-do-profila-na-facebooku/332846>. (dostop: junij 2022)

Cvijić, Jovan. *L'anexiosn de la Bosnie e tla gquestion serbe*. Paris: 1909

Hribar, Ivan. *Moji spomini II del*. Ljubljana: 1984

Jeglič, Anton Bonaventura: *Dnevnik (1919 in 1920)*, Nova revija, Ljubljana, št.77, 1988; št.80, 1988; št.81/82, 1989

Jovanović, Vojislav Mate. *Rapalski ugovor 12. novembra 1920*. Zbirka dokumenata. Zagreb: Jadranski institut Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, 1950.

Kacin Wohinz, Milica. »Predstavitev dokumenta gibanja Giustizia e liberta': Il fascismo e il martiro delle minoranze izdanega v parizu leta 1933,« *Razprave in gradiva* 44 (2004): 235

Kacin Wohinz, Milica. »Predstavitev dokumenta gibanja Giustizia e liberta': Il fascismo e il martiro delle minoranze izdanega v parizu leta 1933,« *Razprave in gradiva* 44 (2004): 235.

Klabjan, Borut in Gorazd Bajc. *Ogenj, ki je zajel Evropo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2021.

Krizman, Bogdan in Bogumil Hrabak. *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919-1920*. Beograd: Kultura, 1960.

Lipušček, Uroš. *Ave Wilson. ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919-1920*. Ljubljana: Založba Sophia, 2003.

Lipušček, Uroš. *Sacro egoismo. Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012.

Lukan, Walter. »Iz črnožolte kletke narodov« v »zlato svobodo«. Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2014.

Mikša, Peter in Matija Zorn. »Rapalska meja četrto stoletja obstoja in stoletje dediščine.« V: Nečakov zbornik, ur. Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec in Božo Repe, 606-664. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL, 2018.

Moll, Martin. »Erster Weltkrieg und politische Justiz in Österreich-Ungarn. Empirische Befunde aus der slowenischen und deutschsprachigen Steiermark.« v: Zbornik Janka Pleterskega, ur. Oto Luthar in Jurij Perovšek, 252-283. Ljubljana: Založba ZRC, 2003

Pirjevec, Jože. *Trst je naš! Boj Slovencev za morje (1848-1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2007.

Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980.

Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.

Pupin, Mihajlo, Alenka Lobnik-Zorko, Tadej Bajd in Pavel Brežnik. *Od pastirja do izumitelja*. Ljubljana: Vukova zadružbina, 2014.

Watson, R.W. Seton. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. New York: Howard Fertig, 1969.

Radenković, Đorđe. *Pašić i Jugoslavija*. Beograd: Službeni list, 1999.

Rahten, Andrej. Anton Korošec. *Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*. Ljubljana: Mladinska knjiga 2022.

Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)*. Celovec: Mohorjeva založba, 2002.

Seton-Watson, Robert William, Hugh Seton-Watson, Ljubo Boban, Marjana Gross, Bogdan Krizman in Dragovan Šepić. R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs: correspondence 1906-1941. Zagreb: University of Zagreb, Institute of Croatian History, 1976.

Seton-Watson, Robert William. *The Balkans, Italy and the Adriatic*. London: Nisbet, 1930.

Seton-Watson, Robert William. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, London: Constable & Co., 1911.

Šepić, Dragoslav. *Italija, saveznici i jugoslovensko pitanje 1914 -1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1970.

Toynbee, Arnold. *Nationality & the War*. London: J. M. Dent & sons, 1915.

Ude, Lojze. *Koroško vprašanje*. Ljubljana: DZS, 1976.

Ude, Lojze: *Koroško vprašanje*, DZS, Ljubljana 1976

Ude, Lojze: *Slovinci in jugoslovenska skupnost*, Maribor 1972

Unione degli Istriani. »Conferenza Internazionale: Il Trattato di Rapallo - International Conference: The Treaty of Rapallo.« Dostopno na: https://www.youtube.com/live/IF9Vg-TP6kY?si=7s_YpEpa7F9XBZWH&t=3490. (Dostop: 30. junij 2022).

Vodopivec, Peter. »Slovinci v francoskih očeh v letih 1830-1920.« *Zgodovinski časopis* 44, št. 1 (1990): 31-37.

Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine, Vojnoistorijski institut JA, Beograd 1950.

Vošnjak, Bogumil. *Dnevnik iz prve svetovne vojne* (ur. Vladimir Kološa), Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1994

Vošnjak, Bogumil in Vladimir Kološa. *Dnevnik iz prve svetovne vojne*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1994.

Webb, Mike. *From Downing Street to the Trenches*. Oxford: Bodleian Library, University of Oxford, 2014.

Arhivi

Austria-Hungary's Effort to Exterminate her Yugoslav Subjects. Speeches and Questions in the parliaments of Vienna and Budapest and in the Croatian Sabor (Diet) in Zagreb, published by the Yugoslav Committee in London (London, 1917)

Imperial War Museum, London, The Slovenes. Handbook prepared under the direction of the historical section of the Foreign Office - NO 14 a (Confidential), January 1919.

Ministère des affaires étrangères et du développement international, Les archives diplomatiques (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), Représentations diplomatiques et consulaires: Consulat de France à Trieste (1769-1941); Représentations de la France dans les organisations et les commissions internationales: Commissions de délimitation des frontières issues de la Première Guerre mondiale (1919-1936) - Commissions de délimitation des frontières en Europe, 1917-1927, 1935-1936; Frontières hungaro-yougoslave, bulgare-yougoslave, albano-yougoslave, austro-yougoslave, austro-italienne.

Ministère des affaires étrangères et du développement international: Les archives diplomatiques (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), Ambassade Vienne, škatla 730, PO/1, 628, Le Délégué de la République Française auprès de la commission de Plébiscite de Klagenfurt a M. Millerand, Président du Conseil Ministre des Affaires Etrangères. Klagenfurt/Celovec, le 20. Août 192. La situation dans la zone I(A) du Plébiscite.

TNA (The National Archives, Kew London), FO 536/122, Yugoslavia - Internal. Extracts from despatches of. Lieut. Leroy King, USA, Zagreb representation of American Commission to Negotiate Peace March to May 1919: Report No19, Agram, April 1, 1919; Report No 26, Ragusa (Dubrovnik), April 19 1919 (reproduced in Journal of Croatian Studies, New York 1960).

POVZETEK

Članek obravnava odnos velikih sil do Slovencev ob koncu prve svetovne vojne in zakulisno diplomatsko dogajanje, ki je pripeljalo do rapalske pogodbe. Avtor pokaže, kako so velike sile prvič v zgodovini opredelile do Slovencev, ki so do takrat živeli v nacionalno mešanih historičnih deželah znotraj Avstro-Ogrske, večino pa so imeli samo na Kranjskem, zaradi česar ob nemški nepopustljivosti ni bilo veliko možnosti za rešitev nacionalnega vprašanja. Ob koncu vojne je Avstro-Ogrska razpadla brez vpliva Slovencev, pri čemer so se Avstrijski Nemci želeli združiti z Nemčijo. Antantne sile so že leta 1915 tretjino ozemlja, na katerem so na zahodu živeli Slovenci vnaprej dodelile Italiji, da bi ta vstopila v vojno (t.i. londonski pakt). Carski Rusiji, podpisnici sporazuma, za Slovence ni bilo mar, enako Veliki Britaniji, ki je nekaj več o Slovencih zvedela šele ob koncu vojne. Francozi so bili srbski zavezniki in so na jugoslovanstvo gledali po principu širjenja Srbije oz. stvaritve ene nacije po francoskem zgledu. ZDA so nekaj več o Slovencih prav tako izvedele šele ob koncu vojne. Čeprav je bil Wilson načeloma proti tajnim paktom in za nacionalno samoodločbo avstro-ogrskih narodov, je bila v praksi ameriška politika bistveno drugačna. Tudi ameriški predstavniki so na slovenski narod gledali enako kot druge velike sile. Šlo naj bi za »nezgodovinski« narod, ki se ni pripravljen boriti za nacionalne cilje in ki ima bistveno nižjo kulturo kot drugi večji narodi.

Pariška mirovna konferenca leta 1919 ni rešila t.i. Jadranskega vprašanja, katerega del je bilo tudi vprašanje meje med Italijo in novo jugoslovansko državo. Po konferenci je italijanska diplomacija prepričala Francijo in Veliko Britanijo, da sta podprli bilateralna pogajanja, kar je privedlo do pritiska na Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, da za vsako ceno sklene sporazum z Italijo. Pogajanja so se začela novembra 1920 v Rapallu, kjer je jugoslovanska delegacija pod italijanskim pritiskom pristala na skoraj vse italijanske zahteve.

Slovenska usoda je bila tako po prvi svetovni vojni odločena v okviru (tajnih) mednarodnih dogovorov, različnih kupčevanj v kontekstu pariške mirovne konference, dvomov v slovensko nacionalno vitalnost in predsod-

kov do Slovencev. Posledica je bila razdelitev med štiri države, od katerih so se nacionalno uspeli okrepiti le v Kraljevini SHS oz. v Kraljevini Jugoslaviji.

Kontakti avtorjev

Bojan Balkovec, dr., izredni profesor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

Aleksander Duh

Osnovna šola Dušana Flisa, Hoče pri Mariboru
Šolska ulica 10, SI-Hoče, Slovenija
aleksander.duh@guest.arnes.si

Božidar Flajšman, asist. dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozidar.jozef.flajsman@ff.uni-lj.si

Darja Kerec, izr. prof. dr.

Oddelek za razredni pouk, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani
darja.kerec@pef.uni-lj.si

Lea Knez, mag. prof. zgod.

Koroški pokrajinski muzej
lea.knez@kpm.si

Božo Repe, red. prof. dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozo.repe@ff.uni-lj.si

2009

